

О.І. КРАСНЯК, О.В. ТИЩЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64, м. Київ, 01033, Україна
botan@biocc.univ.kiev.ua

***HEDERA HELIX* L. (ARALIACEAE)
НА ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО
ПРИРОДНОГО ПАРКУ
«ГОЛОСІЇВСЬКИЙ»**

Ключові слова: *Hedera helix*, локалітет, національний природний парк «Голосіївський»

Hedera helix L. (*Araliaceae*) — це лісовий європейський реліктовий вид, відомий на території колишнього СРСР з верхньокрейдяних до пліоценових відкладів (т. з. акчагильський вік) [4]. Із 15 видів роду *Hedera* L., поширених у Середній Європі, Середземномор'ї, помірних гірських областях Південно-Східної Азії, Північній Африці [4, 5], на території Європи трапляються 4 види [11], а в Україні — 2 [5, 12] (1 вид — згідно з [4]). Обидва види, представлені в Україні, — *H. helix* і *H. taurica* Carrière — є кущами-ліанами з повзучими стеблами завдовжки до 12—15(30) м, що стеляться по землі чи піднімаються на дерева або інші опори, з вічнозеленими шкірястими листками та численними додатковими коренями-причіпками.

Hedera helix поширений у Західній Європі, південно-західній частині Східної Європи, в Україні є звичайним у Карпатах, закарпатських і прикарпатських регіонах, на Розточчі і Опіллі, в західних районах до р. Бугу, зрідка трапляється у Західному Поліссі і Правобережному Лісостепу, на сході доходить до Вінниці [4].

Наводиться для Середнього Придніпров'я як такий, що зрідка трапляється у лісах та лісових ярах, зокрема в околицях с. Стрижавки Ставищанського р-ну Київської обл., звідки нині, мабуть, зник. Автори «Конспекту флори Середнього Придніпров'я» [10] зазначають, що *H. helix* вони вказують за посмертною публікацією А.Л. Андржівського — доповненням до флористичного списку О.С. Роговича для губерній колишнього Київського навчального округу [1]. Подальші флористичні обстеження Київської обл. іншими дослідниками були безрезультатними, зразки виду з території Київського Придніпров'я відсутні у гербарних колекціях *KW* та *KWU*.

Крайні північно-східні місцезнаходження *H. helix* в Україні були зареєстровані на Житомирському Поліссі: А.І. Барбаричем — в околицях с. Висока Піч Житомирського р-ну, Г.К. Смиком — на Овруцько-Словечанському кряжі — на західній околиці с. Городець і в урочищі Полум'я (кв. 40 Усівського лісництва) на загальній площі майже 5 га (*KW*) та П.Н. Таргонським і М.Б. Примаком — неподалік с. Рудня-Миколаївка Ємільчинського р-ну (кв. 36 Дивлинського

лісництва) на загальній площі близько 0,01 га [2, 7, 9]. Г.К. Смик припускає природне походження зареєстрованих ним локалітетів виду, які вважає розірваними ланками стародавнього ареалу *H. helix*, обґрунтовуючи це тим, що таку досить значну площу реліктова рослина не здатна опанувати в разі штучного занесення, оскільки в умовах Полісся *H. helix* розмножується лише вегетативним шляхом. Також Г.К. Смик припустив, що її популяції колись займали значно більшу площу, яка скоротилася внаслідок вирубування лісу на початку 20-х рр. XX ст. [7, 8].

Ми знайшли *H. helix* 12.10.2007 р. у м. Києві на території нещодавно створеного національного природного парку (НПП) «Голосіївський» у проектованій зоні регульованої рекреації. Ділянка, яку займає *H. helix*, має розміри 35 × 30 м. Це широколистяний ліс із *Quercus robur* L. (зімкненість крон — 0,7, висота — 25 м, вік — 70—80 років) за участю *Pyrus communis* L., *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill. та домішкою молодих за віком *Fagus sylvatica* L., *Sorbus aucuparia* L., *Ulmus glabra* Huds., які за показниками висоти ростуть у підліску і трав'яному ярусі. На ділянці в дуже розрідженому підліску (загальна зімкненість — до 0,1) представлені поодинокі *Euonymus verrucosa* Scop., *E. europaea* L., *Sambucus nigra* L. та *Padus avium* Mill. Трав'яний покрив збіднений унаслідок значного затінення. В ньому, окрім *H. helix*, осібне проективне покриття (ОПП) якого сягає 95 %, подекуди рясно розростається *Urtica dioica* L. (ОПП 1 %), поодинокі трапляються *Galium aparine* L., *G. odoratum* (L.) Scop., *Geranium robertianum* L., *Pulmonaria obscura* Dumort. та *Rumex sylvestris* (Lam.) Wallr.

Плющ росте в мезофітних умовах на сірому лісовому ґрунті, вкритому ліською підстилкою на 1—2 см, формує суцільний килим із майже монодомінантних заростей у трав'яному покриві, подекуди здійснюється на стовбури дерев до висоти до 1,5—3,0 м. На ґрунті під щільним покривом пагонів *H. helix* помітні численні нори полівок. На окремих стовбурах залишилися відмерлі старі пагони *H. helix*, які загинули внаслідок підмерзання в холодні зими попередніх років. Слід відзначити, що наприкінці березня 2008 р. рослини були у задовільному стані, ознак ушкодження пагонів від підмерзання взимку не виявлено, що свідчить про сприятливіші умови перезимівлі. За таких умов усі особини *H. helix* є стерильними, розмножуються виключно вегетативно.

Припускаємо можливість потрапляння *H. helix* на територію НПП «Голосіївський» кількома шляхами. Одним із найвірогідніших вважаємо антропогенне занесення, оскільки описана ділянка знаходиться поблизу Національного комплексу «Експоцентр України», на якій висаджено ряд інтродукованих рослин, нетипових для Київського Придніпров'я. Однак на інших ділянках Експоцентру *H. helix* не зареєстровано, тому ми не виключаємо можливості його потрапляння природним шляхом. Імовірність занесення *H. helix* орнітоагентом, на нашу думку, є дуже слабкою, оскільки в найближчих осередках рослина розмножується вегетативно, хоча і вважається орнітохорною [5]. Г.К. Смик і М.М. Бортняк припускають [6], що зледеніння в четвертинному періоді не торкнулось Овруцько-Словечанського кряжу, а тому тут збереглися третинні реліктові

рослини, зокрема і *H. helix*. Те саме є слушним і для НПП «Голосіївський», оскільки ботанічні знахідки різних років на території Голосіївського лісопарку свідчать про ізольоване зростання численних рідкісних реліктових видів рослин, більшість з яких нині втрачено через забудову та неконтрольоване використання ресурсів лісопарку.

Ми слідом за Г.К. Смиком [7] рекомендуємо використовувати цю високодекоративну ліану для озеленення у відкритому ґрунті в районі Київського Придніпров'я, оскільки ця знахідка засвідчує, що *H. helix* може успішно зимувати без спеціального вкриття, а також вважаємо доцільним подальший моніторинг стану *H. helix* у НПП «Голосіївський».

Зібрані гербарні матеріали *H. helix* передані до Національного гербарію України (КН) та гербарію кафедри ботаніки Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (КНУ).

1. Андржиевский А.Л. Наблюдение о местонахождении замечательных растений здешней флоры, преимущественно дикорастущих в окрестностях м. Ставища и в ближайших к нему местностях // Рогович А.С. Обзорение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа. — Киев, 1869. — С. 297—308.
2. Барбарич А.І. Флора і рослинність Полісся Української РСР // Нариси про природу і сільське господарство Українського Полісся. — К., 1955. — С. 289—319.
3. Бортняк М.М. Матеріали до флори Київської області // Укр. ботан. журн. — 1975. — 32, № 4. — С. 445—448.
4. Котов М.І. Родина Аралійові — *Araliaceae* Vent. // Флора УРСР. Т. VII. — К.: Вид-во АН УРСР, 1955. — С. 459—460.
5. Пояркова А.И. Семейство Araliaceae Vent. // Флора СССР. Т. XVI. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. — С. 3—57.
6. Смык Г.К., Бортняк Н.Н. Флористические находки на Словечанско-Овручском кряже (Центральное Полесье УССР) // Ботан. журн. — 1984. — 69, № 8. — С. 1096—1099.
7. Смик Г.К. Площ звичайний (*Hedera helix* L.) на Овруцько-Словечанському кряжі // Укр. ботан. журн. — 1965. — 12, № 2. — С. 102—104.
8. Смык Г.К. Флора Центрального Полесья УССР, ее генезис и народнохозяйственное использование: Автореф. дис. ... д-ра биол. наук. — Кишинев, 1989. — 43 с.
9. Таргонський П.Н., Примак М.Б. Нове місце зростання *Hedera helix* L. на Житомирському Поліссі // Укр. ботан. журн. — 1980. — 37, № 1. — С. 94.
10. Чопик В.І., Бортняк М.М., Войтюк Ю.О. та ін. Конспект флори Середнього Придніпров'я. — К.: Фітосоціоцентр, 1998. — 140 с.
11. Grivet D., Petit R.J. Phylogeography of the common ivy (*Hedera* sp.) in Europe: genetic differentiation through space and time // Molecular ecology. — 2002. — 11, Iss. 8. — P. 1351—1362.
12. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. — Kiev, 1999. — 345 p.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 08.05.2008

Е.И. Красняк, О.В. Тыщенко

Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко

***HEDERA HELIX* L. (*ARALIACEAE*) НА ТЕРРИТОРИИ
НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА «ГОЛОСЕЕВСКИЙ»**

Сообщается о находке локалитета третичного реликта *Hedera helix* L. площадью 35 × 30 м в национальном природном парке «Голосеевский» (г. Киев). Анализируются находки вида в соседних регионах Украины, описаны условия произрастания *H. helix* в широколиственном лесу НПП «Голосеевский». Предполагается, что наиболее вероятным является появление тут вида вследствие антропогенного заноса.

Ключевые слова: *Hedera helix*, локалитет, национальный природный парк «Голосеевский».

O.I. Krasnyak, O.V. Tyschenko

Kyiv National Taras Shevchenko University

***HEDERA HELIX* L. (*ARALIACEAE*) FROM «HOLOSIIYVS'KYJ»
NATIONAL NATURE PARK**

Data on a new locality of a supposed Tertiary relict species *Hedera helix* L. at area of 35 × 30 m at the Holosiyivs'ky National Nature Park (Kyiv) are presented. Other finds of *H. helix* at adjacent regions of Ukraine are analyzed, growth conditions for the locality of *H. helix* in the broadleaf forest of the park are described. It is assumed that the most plausible explanation of the occurrence of *H. helix* in the area is due to anthropic factors, through its escape from cultivation.

Key words: *Hedera helix*, locality, Holosiyivs'ky National Nature Park.